

előekkel szemben (Babits: *Sunt lacrimae rerum* című versének visszaéneklése is ez a 8 sor!):

*Őket nézd, a tárgyakat,
az örök-néma társakat,
a lapok, élek, a szögek,
a mértan rendje bennük.
Arc, vízió, már kőbe zárt
állandók, változatlanok,
őket nézd, a tárgyakat,
ők nem kiáltanak halált.
(Tárgyak dicséréte)*

A tárgyak így ellenpontjai a rózsáknak, amiknek nincs mértanuk, hanem egyediek, nem mérhetőek szögmérőkkel, mert mind „tisza ellentmondás”, élő s elenyészendő. Tán a legfilozofikusabb verse a költőnőnek éppen az, melyben az elpusztult rózsájáról és annak gyilkosáról: a rózsabogárról készít meglepő lírai installációt (*Rózsabogár*).

Versének irodalmi előzményei is vannak. Blake (*The Sick Rose* című) és Radnóti (*Éjszaka* című) dalai. Weöres Sándor foszília-élményének az ezerkilencszázkilencvenes években újraélt változatával találkozunk, azzal a megverselt létállapottal, aminek attól van léte, hogy már nem él. Ám ez csupán egyetlen költői-filozófiai szabadalom lenne önmagában. Makay Ida az egzisztenciális és morális tartalmát bontja ki e felfedezésnek. A hóhér és áldozat egymásrautaltságát. Amikor Pilinszky egyik legszebb, legsúlyosabb versbeli tételmondata fölzenget: „*A leghitványabb féreg kimúlása ugyanaz, mint a napfölkelte.*”

Pilinszky János sorai vendégszövegként belesimulnak Makay Ida kötetébe, a boldog költő lekoppanó hiányos vagy tagolatlan mondatainak rokonait is fölfedezzük, ám a *Szigetlakó* című könyv elvéthetetlenül saját hangot, Makay Ida szépen épülő verskatedrálisának csöndjét, muzsikáját, színes eleve-ségét engedi látni egy elsüllyedt és tengermélyről fölmerülő világból. Finom, míves költészet ez, nem hogy felkiáltójelekkel nem szeret élni (v. ö. Adyval), de még pontok helyett is legszívesebben a tűnődő gondolatjelet használná (*Írásjelek*). Kosztolányi azt szerette volna, hogy ha a szépség válthatná meg a világot. Makay Ida megváltás-reménye (létvígasza) is a Nyugat-elődökével s az Új Hold-as kortársakéval testvér. A mulandóság-tudattal élők s napra nap dolgukat tévő alkotók közül Illyés Gyula idézett versének további sorai - az élni segítő szorongásról - érvényesek Rá is:

*Bár halálos fagyban didereg a test,
hogy fölgyúl a lélek, bár ha jajba kezd-:
mily fényesen
segít élni bár a halálfélelem!*

(Pannónia Könyvek, 1999.)

Kilián László

AZ IDŐ HELYE ÉS A HELY IDEJE

Hurkot vetünk az idő lába elé. Kikerüli.

Hálót dobunk rá. Kibújik a hajlékony rácsokon.

Kísérletezünk vászonnal, pokróccal, hogy megfogjuk, de mint a víz, vagy a levegő elszökik. Maradnak a kísérletek.

A másik nekirugaszkodás, hogy egy-egy helyhez pályáznánk ki. Az időt az érzékeltet és mégis elvontnak megmaradót. Szívserítő és komikus küzdelem és mindezek ellenére szép szándék ez.

Fábián László ZZYX-csízó című regénye is egy az áhitott ügyes cselvetésért, csapdaállításért, időtlen idők óta folytatott szellemi háború csatái közül Az idő ellen, az időért, értünk. A *naptarregény* alcímű szövegfolyam minden olvasónak izgalmas, akit a belső élet dimenziói foglalkoztatnak. Fábián navigálásával egy mágikus esztendő pereg le előttünk, ha végigolvassuk az új regényt. Mágikus, mivel a csízók szokásától eltérően a hónapok nevei hol a zodiákus szempontjait, hogy a régi egyházi hónapokat, hol pedig az ősi magyar hóneveket idézik. Mágikus, mert a tizenkét hónaphoz a szerző hozzászól egy vészterhes - számmissztikák szempontból tragikus-halálos tizenharmadikat is.

*

Piskösddel, a tavasz javát hozó időszakkal indítja a regényt. Pihenős-pihégős természetszemlélődés keveredik az emlékek első eltolulásával. A későtavasz hemzseggően virágos, kizöldell környezetében az amerikai rokonság túldimenzionált alakjai bontakoznak ki a személyes múlt és képelet felemás ködéből. Ohio, Mariska néni, Sándor bácsi és gyerekeik; fiúk, Vili bácsi, a lányok Sandra és Diane. Közülük is Diane, aki rendhagyóan végig jelen van a regény tizenhárom fejezetében. Mikor Diane, mikor a mesélőnek rajzolt eperemberke képe és lehetséges jelentés- és emléktartalmai visszhangzanak.

A második fejezetben (*Ikrek hava*) megjelenik Sebastien, aki egyszer epizodista, máskor amolyan Doppelgangere a mesélőnek. A meditatív, általános közegbe helyezett kalandornak itt egyikük, ott másikuk a központi alakja.

Akinek eddig kétsége lett volna, ekkor végérvényesen és a regény utolsó soráig megbizonyosodhat róla, a *ZZYX-csízó* a Proust-hagyomány szellemében íródott. Miként a modern regény egy lehetséges változatát megteremtő francia munkái/munkája(?), úgy e regény is az idő-kérdéskör befejezettnek tetsző részével, a múlttal próbál kezelhető viszonyba kerülni. Ebből a múltból merülnek fel a történelem, művelődéstörténet - vagy az abba ágyazottság illúzióját keltő utalások - illetve a mesélő, az inkább belső életükkel, érzelményeikkel megszemélyesített szereplők szubjektív emlékvilága.

Változatos módon rögzített évődések, hangulatok, mil-
iők és életképek szorosabban vagy lazábban felfűzött
ritmusa tart fogva fejezetről fejezetre.

Néhol az állóképeken belül körülírt emberi kapcsola-
tok, egymáshoz fűzött remények és a vágyakozá-
sok, a megélt, avagy várva-várt élmények Szentkuthy Mik-
lóst juttatják a regénnyel foglalkozó eszébe. Fábián néhol
évődő, fanyar, ironikus, másutt visszafogottan érzékenyül-
ő helyzetábrázolásai úgy tudnak rokonai lenni a Szent-
kuthy munkákban fellelhető „kisvilágoknak”, hogy a
regényegészben és a közvetlen szöveggörnyezetben utal-
nak ugyan rájuk, de sajátos és egyéni ízt spékkelnek.

Proust és Szentkuthy szépprózájában a nyugati - ha
tetszik, a divatos jelzővel élve européer - életérzések
fűszerei, főzetei, süteményei kerülnek a jelképes tányér-
ra. Fábián azzal válik ettől különbözővé, hogy bár nem
titkosítva, ám dekódoltan jellegzetesen magyar, közép-
európai alaphelyzeteket jelenít meg, s erről később le-
gyen szó részletesen is.

Az *Ikrek havában* megismerjük Sebastient, aki az
1880-as francia színhelyen évődik Marie asz-
szonnyal, Claire és Yvett kisasszonyokkal. Megtudjuk:
nem csak a mesélő és Sebastien tűnnek át folyton egy-
másba, hanem Fantin-Latour is. Mindez a csizió-cím-
nek megfelelően, a nyári hónapra jellemző cseresznye
szürettel, a friss gyümölcsből sütdő rétes készíttéssel
átszőve, amely a gyaníthatóan kortársunkként megte-
remtett mesélő gyermekkorából dereng vissza.

Akánikula nagy szeder és szerelem mómora vonul
át a színen a *Nyárhó* fejezetben. A tobzódó nő-
vényrengeteg egyedeinek fajta szerinti végigszorolása,
a pacsirták, szöcskék, bogárcák számba vétele egy
igazi időkezelési-bravúrba fordul. A finom erotikával
teljes leírásban a mesélő egy feltételes módban rögzített
- vagy ezáltal rögzítetlen - pásztorórát tár elénk. A lí-
rai körülírások éppen attól válnak megkapóvá, hogy
bizonytalan idejűvé, kétes valóságartalmúvá lesznek:
képzelet, jelen átváltozik a vágy hevítette belső idővé,
belső valósággá, ha az valóság. Ha valóság a tervbe
vett látogatás az öreg téglavetőnél.

Anyár sajátos és kerekesebb időtlenségét a *Kis-
asszony hava* mintázza meg. A tünékenység,
mint megérthetetlenül lomhán vonuló halárnyék jelenik
meg. A mesélő által megélt és kibeszélt, elemzett kép-
rázat elúszik a nagy rekkenő hőségtől elcsigázott táj fe-
lett, a fürdőző mesélő is ott halad alatta és mintha a ta-
von evickélő hattyúk keltette asszociáció: „A Léda és a
hattyús” képzelet-konstrukció felett is átlendülne a gaz-
dátlan, ám észrevett néma árny.

A mesélőt csaknem teljesen felváltja Sebastien az ad-
digi felállás szerinti főszerepében, amikor a *Mérték ha-
va* részhez érünk. Az „őszi őszelemben” szürrealista
képek sorjáznak elő. Megjelenik az allegorikus fonák
dalmata-asszony, aki a veszendő testi öröm tárgya(?)

és jelképe egyszerre. A távolodó nyár mögött - mi
szemlélődők - az álmképeknek, a bizonytalan helyű
és fejezetről fejezetre visszatérő rétnek most éppen
repülőszőnyeg-szerű szállódását nézzük. A sok
epizód szereplő között Szindbád tűnik fel, kóborló
Közélről Távól-keletig. Időből időbe, helyről helyre szá-
guldozunk epizodistákkal, Sebastienel, de még a vi-
lágvallások misztérium jegyeit is az őszi szél viszi.

Asajátos csizió *Mindszent hava* című tétele két sikon
tárja fel a második őszi hónapot. Sebastien a siva-
tag és a közeli tengerpart tájélményeiben, a vidékhez
kötődő szellemi világban jár-kelet és tűnődik és vele páru-
zamosan máskor és máshoz a mesélő emlékezik a ma-
gyar 1956-os őszre, az utcai harcok körülményei között
kenyerért induló pestiekre. Köztük bújik kapualjról kapu-
aljra a mesélő, aki éppen a történelmi időben találkozik a
leánnyal, két év előtt félbehagyott szerelmének tárgyával.

Októberre november, *Nyilas hava* jön. Az eddig
többször meglelt és elvesztett kedves hazai rét így ősz és
tél fordulóján is emlékező színhelyé lesz. A szerelem, a
testiség mellőzésének tudományoskodó, vagy misztikus-
ba hajló reguláival a mesélő múltjának hevenyészett
Diane (az amerikai rokon-féle)-táv szerelem-effektje
cseng össze. A fejezet ezzel párhuzamos vonulata a
másik történelmi szituáció, amelyben a háború (talán a
második világháború) katonaszereplvényeiben ide-oda-
hányódó, bizonytalanságban tartott bakáinak aktuális -
múltból visszatérített - élethelyzetét látjuk kibomlani.

A*Karácsony* havában az utazó-üdüllő derűs leírásai,
gondolatfutamai kerülnek párba egy a télmerengős
időszakhoz illő, a karácsony szellemével rokon gyermek-
barátság érzelmi-morális töltetű történetével (Z. Z. sztori).
A bizalom, a barátság kiszolgáltatottsággal járó kockáza-
tának megható adagiumát kapjuk meg a mesélőtől.

Emlékbe rövidült szeretkezés (kaland a Katáng-
szeművel), szilveszteri mulatság, az idő körüli filozofikus
ödöngés vonulata! futnak a Sebastien szál mellett, ame-
lyen ugyan a francia hős közvetlenül nem szerepel, de
környezetének utalásszerű szövegbe vonása végképp
amolyan skizofrén viszonyt térképez fel, amelyben a
mesélő és a regény-egységeken végig vele kapcsolat-
ban állni látszó francia egybemosódik. Ritkuló fény, év
végi mulatozás, sötétülő gondolatok, tépelődő bánat
lengj be a *Boldogasszony hava* című fejezetet.

És Sebastien a maga teljes regény-valójában vissza-
tér a *Böjtelő hava* című részben. Igazi szindbádi
utazóként, kalandorként illan el a havas téltől a sivatag-
ba, ismeretlen és távoli helyekre, városokba, kelet! hábo-
rús övezetbe, a Bajkálhoz. A fejezet izgalmi vonulata a
rózsacsoda, avagy csoda-rózsa gondolatkör, szimból-
um-rendszer szubjektív megközelítésű kibontása.

Böjtmás hava előhívja a mesélő képzeletéből a Zöld-
asszony - Feketeasszony ellentétét -, a tavasz áhításá-
nak felskicceit allegóriáját.

A tavaszi növényekkel kapcsolatos rajongás, a nosztalgikus kép Károly bácsi méhesének éledéséről jól megfér a szövegben a magyar rendszer-váltás veszélyekkel terhes tüntetésének leírásával, amikor a hidra vonult tömeg rendőr kordonnal találkozik. Időcsavargások, térugrások: a kikelet-ébresztgetés, a forrongó főváros, a Diane idézgetés képeitől a western-film-miliós, aztán a várakozó-belenyugvás hangulat rögzítéséig.

Az őszüstökű szőke herceg a *Szent György havának* vissza-visszatérő epizodistája. A mesélő csupán azzal érintkezik Sebastien külső vagy belső történéseinek leírásával, a herceggel kapcsolatos ügyeivel, hogy Diane is megmutatkozik egyszer-egyszer. Az érkező tavasz közben a tél gyilkolta már-már el sem fogadott időérzetből csaknem idő-rajongás kerekedik a növény sokaság feletti örömmel összefűződve. A tavaszi nagy kizöldelésben a korábbi rózsa futam is újraéled kapcsolódva és elkülönülve a regény teljes egységében.

Minden fejezete egyszerre időszelvény és az időnek lép metszete. Ezért tudjuk elfogadni a *Hónapok hava* fejezetet, az ott továbbbaradó személyes idővizsgálatot. Ebben a kutakodásban szinte valamennyi fő-, alkalmi-fő-, illetve epizód szereplő újra színre lép. Amolyan szürrealista, időtöréses tabló tárul elénk és olvad egységgé. Itt kap összefoglaló zárlatot a regény rendre visszatérő, beszélő által közvetített, kontrolláló kitérőinek rendszere: számot vetni az itt megismert másod-főszereplő, avagy doppelgänger regényen túli holnapjával, elbűcsúszásának lehetőségével.

A részek közül talán itt a legmarkánsabb az útközbeniség, a „valahonnan valahová” érzelmi, de egyben tényszerű rögzítése. Köztes időben, repülőn, buszon, autóban a seholsincs ZZYX felé, vagy már odaérve, Amerikában, keleti vagy nyugati sivatagban. Szemlélődési pozícióban, mégis megérintve a helytől, amely egyszer áll, másszor elszuhan.

A csízió ugyan azzal ér a végéhez, hogy visszajutottunk a *Szent György hava* és a *Hónapok hava* párosától a *Pünkösdi haváig* és nyitva marad a lehetőség: kezdjük az elejétől, a csízió megint érkező hónapjával, de a mesélő finom utalásokkal, a hangsúlyokkal mégis nyugodpontra teszi a szöveget. A misztikus szöveg, mintha a mesezárás eszközeivel jutna az utolsó sorhoz, és (boldogan) éltek, amíg meg nem haltak; a megteremtett világ forog, kavargog tovább a maga totalitásával. A regény pörög tovább, mint egy perpetuum mobile. Forog, te menj tovább.

*

Mi viszont nem mehetünk tovább, amíg Fábíán László Kárpát-medecéhez dekódoltan kötődő regénybeli történeteinek vagy gondolatmeneteinek Proust, illetve Szentkuthy prózájával sejtített közösségét és különbözőségeit nem járjuk

jobban körbe. Szerzőnk mai regényét írt, benne viszont láthatjuk mindazon változásokat, amelyek Proust, illetve Szentkuthy óta történtek a prózában. Fábíán ugyanannyira az európai értékek alapján áll, mint a két nagy előd, azok jegyében értelmeződik regénye mind a szó általános kulturális, mind morális értelmében, de sajátos ízt ad ennek az értékrendnek, hogy a dekódolt magyar és egykori vasfüggönyön inneni jelenségeket, ezt a múltat a szövegben beljebb viszi Európába, mint azt a Lajtán túli európaiak többsége elgondolná, azaz éppen annyira viszi beljebb a föld-részre, amennyivel beljebb is van, ha sokan el is felejtették, el is felejtettük. Ugyanazon a hangon beszél a régi helyi világról, annak szelleméről, jellegzetes eseményeiről, mint amilyen természetességgel él ebben a közegben a sok bibliai utalás, a Kleisttel, Ibsennel kapcsolatba hozható több szövegstigma. A szöveg szövegét rendre találkoznak francia, angol, német, olasz és latin vendég-nyelvrésszel: ez még szorosabbra vonja a szálakat. Fábíán azonos súllyal emlékeztet az Énekek énekére és a magyar Halotti Beszédre. Nem egyszer Európa érintkezései is szemünk elé tűnnek: a Korán világa, vagy J. L. Borges fogalmai villannak fel.

A ZZYX-csízió mesterien mutatja be, miként lehet elegánsan időben és térben csavarogni. Szinte a teljes glóbuszt beutazzuk a regényt olvasva, de ez a csavargás az időutazásokban is legalább ilyen gazdag. A hely- és időforgatás közben az életszeret néha nosztalgia gyanús kitérők és a szöveg sodrását meglóditó részek, amelyek - ha önmagában csak ezt a vonalat vizsgáljuk - egységgé tudnak gömbölyödni. Ilyenek az étkezések, a növények és állatok, mint örömforrások; hol a művelésük, hogy a termésük, hol a feldolgozásuk, hol a jelenlétük vagy hangjuk ad időtlen biztonságot a regényben andalgónak.

Mint az eddigi leirtakból is kitűnik, Fábíán László regénye rendkívül sokrétű. Egységének sok, már eddig is több helyütt felsorolt eszköze mellett fontos még említést tenni arról, hogy gyakran ismételt meg egy-egy utalást, melyek formailag is különbözhetnek, de még az azonosság direktbb felismertetésekor is érezkeljük: köt az előző szöveghelyhez, ugyanakkor az itt kialakult beszédkörnyezet átértelmezi, lebontja, kiegészíti a korábbi tartalmat. A regény mikroklimás eszközei közül is érdemes szóvá tenni, hogy az író sűrűn él egy jellegzetes ismétlődő morféma szerkezet fajtájával. Mintha keresné az alkalmat, hogy a jelző és a jelzett azonos vagy hasonló szótövé, alakú legyen. Egyszer figura etimologicát alkalmaz, máskor a líra világából áthozott szójátékos mondategységeket ír le, ezzel is pezsdítve a szöveget, vagy segítve a megcélzott érzelmi háttérrel.

A könyv hátán kis idézet olvashatunk, amelyből arról értesülhetünk, hogy minden regény egy-egy remény, amellyel a „reményiró” becsapja olvasóját. Nos, aki kellő figyelemmel olvassa Fábíán László művét, annak nem kell attól tartania, hogy rászédik.

[Kortárs Kiadó, 1998.]